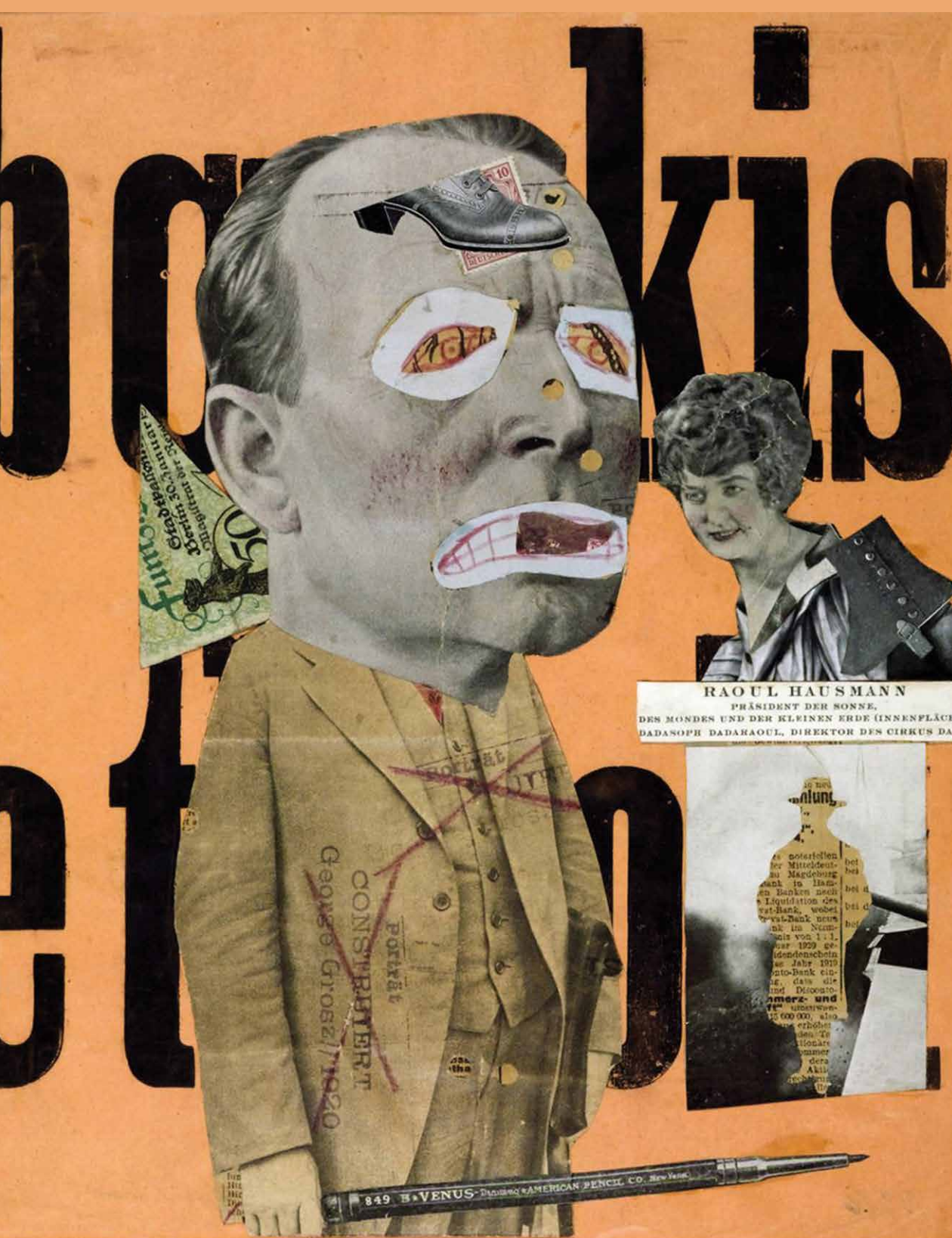

Silvia L. Čúzyová

Attempt at Transcending Ressentiment in Seeking Tradition

/ Pokus o prekročenie resentmentu v hľadani tradície

Abstract

In her essay *Pokus o prekročenie resentmentu v hľadani tradície* [Attempt at Transcending Ressentiment in Seeking Tradition], the author considers art criticism and curating, particularly in the forms and conceptions of “Liquid Identity”, of organic and inspiring dual identity and allegiance to both sides (artistic and theoretical) of curating and criticism. She develops her ideas using the two case studies of American art critic/artist Jerry Saltz and the Czech artist/curator Michal Škoda.

Key words: critic – curator – artist – identity – Pulitzer Prize

Mgr. Silvia L. Čúzyová, PhD. completed her master’s studies in the history of arts and culture at the Faculty of Philosophy and Arts of the University of Trnava (2001 – 2006), and her PhD. from the Department of the Theory and History of Art of the Academy of Fine Arts and Design (AFAD) in Bratislava (2013). From 2009 to 2017 she was the director of Galéria Medium in Bratislava, and from 2016 to 2019 a researcher of AFAD’s Research Center. Since 2018 she has worked for the fine arts teaching department at the Faculty of Education of the University of Trnava, lecturing on art history with an emphasis on analyzing artworks and critical writing. Her specialty is the history and theory of modern and contemporary visual art and art criticism.

silvia.cuzyova@gmail.com

Abstrakt

V eseji *Pokus o prekročenie resentmentu v hľadani tradície* autorka uvažuje o kritike umenia a kurátorstve, najmä o podobách a koncepciách tzv. Tekutej identity, organickej a inšpirujúcej dvojdomosti a príslušnosti na oboch stranách – umeleckej aj teoretickej, kurátorskej/kritickej. Úvahy rozvíja na dvoch prípadových štúdiách amerického kritika umenia/umelca Jerryho Saltza a českého umelca/kurátora Michala Škodu.

Kľúčové slová: kritik – kurátor – umelec – identita – Pulitzerova cena

Raoul Hausmann: Kritik umenia, 1919 – 1920, litografia a koláž,
31,8 x 25,4 cm. V zbierke Tate Modern

Tekutá identita?

Neustále mám potrebu hľadať, premýšľať, ozrejmovvať si podoby, podmienky či prestíž vlastnej odbornej disciplíny – kunsthistórie/kurátorstva/kritiky umenia. Nevieť prečo. Asi podvedome tuším zaujímavé fakty a súvislosti alebo rozuzlenia do podoby súčasného stavu. Možno je to len snaha vyrovnávať sa s neistotami tohto povolania primárnym spôsobom, prsto si v tom upratať. Prečo ten podivný názov textu? Pretože mám ambíciu vykročiť progresívnym a sviežim smerom. Netápať v zažitom presvedčení o beznádejne malej, nedôležitej a podvyživej scéne. Preto tento pokus o prekročenie resentmentu a hľadanie „spojencov“ v novom teritóriu. Téma je špecificky domáca a súčasne je nevyhnutné pokúsiť sa uložiť ju na adekvátne miesto v komplexnejšom časopriestorovom pohľade. Analýza prebieha pokusne, obraz celku sa preto skladá len pozvoľne. Text je príslušný k samoštúdiu, ktoré je vo fáze uvažovania, informačného nasycovania, formulovania otázok a určovania možných smerovaní k správnym odpovediam. Zastrešila som si ho stimuláciou od Mileny Bartlovej: „Jestliže u nás něco vzbuzuje otázky, máme důvod se tím zabývat.“¹

Tekutá identita je konštrukt, myšlienková pomôcka, ktorou sa v tejto úvahe pokúšam preklenúť rozvoľnenie hraníc a osciláciu v rámci individuálnych aj teoretických identít v kategóriách umelec/kurátor/kritik. Iniciatíva osvojovania a definovania pojmu „tekutej identity“ je výsledkom zneistenia, ktoré mi prinieslo čítanie publikácie *Nezávislé kurátorství ve volném čase*.² Táto knižka solídne prezentuje spracovanie problematiky nezávislého kurátora a umelec-kurátora mimo oficiálnych inštitúcií na českej vizuálnej scéne v rokoch 2000 – 2016. Pre mňa tiež svojím spôsobom podporila osobnú úvahu o aktuálnej tendencii vytesnenia a marginalizovania „klasického“ kurátora na hranice záujmu, kde zostáva zamlčane neprítomný.

Motivačnú plnku a faktografické vytriezvenie v rámci tejto mojej naliehavej záujmovej oblasti prinieslo čítanie klasiky žánru od Hansa Ulricha Obrista.³ *Stručná historie kurátorství* načrtne úžasný a dobrodružný svet kurátorov (blízkeho) Západu, ktorí sa v rámci svojho „elitného pánskeho klubu“ v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 20. storočia zaslúžili o základy moderného kurátorstva. Vynašli pojem „Austellungsmacher“ a status nezávislého kurátora. Všetci sa navzájom poznali a vo svojich špičkových kultúrnych inštitúciách v bohatých európskych metropolách navštevovali. Robili progresívne výstavy a pracovali s umelcami ako Matisse, Picasso, Giacometti, Tinguely, de Saint Phalle a podobne. Viacerí z Obristom vybraných a vyspovedaných hviezdnych kurátorov sú Švajčiari, čo mi pripomenulo moju letnú návštevu v Kunstmuseum Basel, kde som si pripadala ako v encyklopédii dejín umenia – naživo. Vďaka tomu bolo možné veľmi jasne si uvedomiť, že Bazilej je už po stáročia ambicióznym kultúrnym a umeleckým centrom, a následne tiež realizovať prepočty, koľko asi meškáme za západným svetom, najmä v jeho kultúrno-spoločenskej zrelosti.

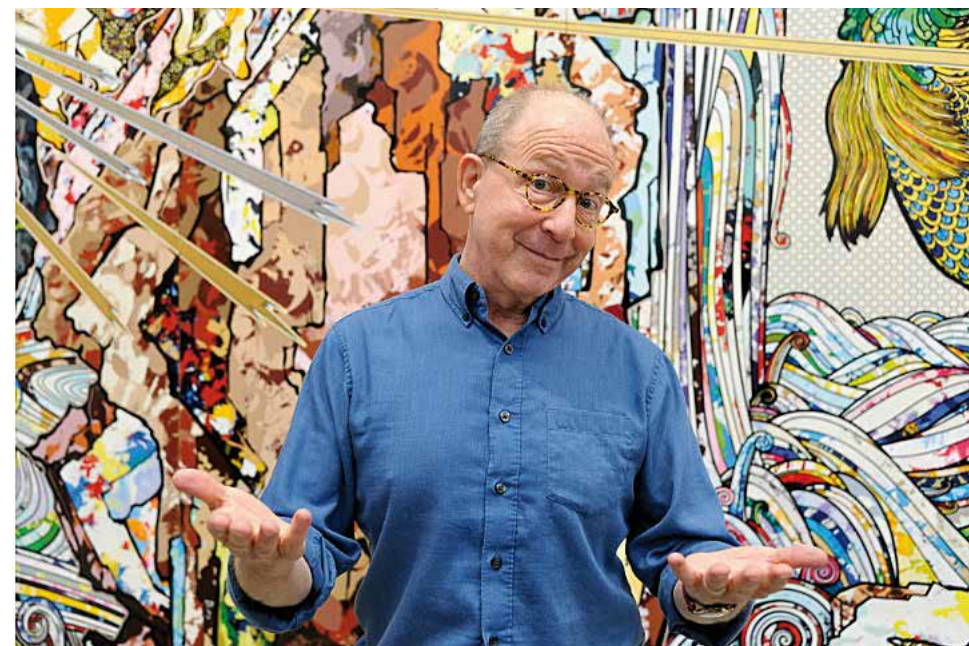
Solídne vytyčenie problému znamená konfrontáciu počiatočných ideí s odbornými názormi a literatúrou. Sebareflexiu a terminologické zastabilizovanie priniesli naši bádatelia už v deväťdesiatych rokoch.⁴ Pomyselnú tekutosť identity kritika a kurátora môžem oprieť o základnú definíciu inovácie a emancipácie disciplíny. „Autonomizácia roly kurátora znamená pozdvihnutie – zmenu statusu, a kurátorom nemusí byť muzeálny pracovník, ale napríklad aj filozof, filmový alebo divadelný režisér či nezávislý kritik. Samotná výstava sa stáva inte-

1 BARTLOVÁ, Milena. *Obrazy & události. Komentáře ke zdejší vizuální kultuře 2010 – 2012*. Praha: VŠUP, 2012, s. 15.

2 SÝKOROVÁ, Lenka. *Nezávislé kurátorství ve volném čase*. Ústí nad Labem: Fakulta umění a designu Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2016.

3 OBRIST, Hans Ulrich. *Stručná historie kurátorství*. Kutná Hora: GASK, 2012.

4 Povolanie: kurátor. In *Profil*, 2000, č. 2-3; Písanie, písať, pisateľ. In *Profil*, 2001, č. 4.

Jerry Saltz ako víťaz Pulitzer Prize v online médiách, 2018. Zdroj: artnet.com Snapshot

lektuálnou záležitosťou, pri ktorej nezáleží na type vzdelania, ale skôr na schopnosti redefinovať určité fenomény, čo znamená viac ako použitie zaužívaných pravidiel. (...) Kurátor už nie je iba administrátorom a organizátorom, ale tvorcom, ktorý sa zvykne prirovnávať k autorovi z oblasti filmu.⁵ Kurátor ani kritik umenia už nie je robotníkom umenovedy a je možné sledovať ďalšie spojnice. Je autonómny tvorivým sprostredkovateľom medzi pólmi umelec, dielo, divák. Pozná reč umeleckú aj civilnú a v ideálnom prípade rozumie problémom s ich prepájaním a „prekladom“. Vie, čo je dôležité, o čom a ako treba hovoriť, a tiež to, čo má radšej zostať skryté. Kurátor/kritik je aj vynálezca, najmä v prípadoch, ak pracuje s umením, ktoré je situované mimo konvenčného významu slov. Vnímavý kurátor/kritik, ak má šťastie pracovať s kvalitným umením, ktoré ho oslovuje a obohacuje, môže intenzívne zakúsiť umeleckú tvorivú senzitivitu voči svetu a jej transformujúci vplyv. A potom sú tu tí, ktorí prirodzene a organicky patria do oboch táborov, špecificky a prínosne prekračujú pomyslené hranice. Prvý subjekt sa v mojej pozornosti vyskytol, ako sa ukázalo – veľmi príznačne, sám od seba. Jerry Saltz, excentrický americký popularizátor umenia, ale zároveň aj nečakane reflexívny mysliteľ. Stretnutie s druhým, českým umelcom a kurátorom súčasného umenia a architektúry Michalom Škodom bola náhoda a udalosť z tých, ktoré majú potenciál otočiť myslenie o stoosemdesiat stupňov, samozrejme, za cenu intenzívnej intelektuálnej práce. Nasledujúce dve prípadové štúdie k problému „tekutá identita“ umelec/kurátor/kritik nie sú postavené do vzájomnej konfrontácie ani komparácie. Chápem ich ako dve iniciačné kapitoly reprezentujúce dva špecifické modely tvorivej práce, ktoré sकेले fungujú, ale popri tom sú neopakovateľné a neprenosné.

5 ORIŠKOVÁ, Mária. Od kurátora ku kreatórovi. In *Profil*, 2001, č. 4, s. 40.

Vykladač sveta (kritik umenia Jerry Saltz)

Ak by vás zaujímalo, kto je Jerry Saltz, získať informácie nie je problém, najmä preto, že ide o veľmi populárneho držiteľa Pulitzerovej ceny za kritiku umenia v roku 2018. Saltz bol už niekoľkokrát nominovaný do finále tejto prestížnej ceny, aby ju nakoniec získal za esej, v ktorej veľmi otvorene a zdánlivo s ľahkosťou opisuje, ako ho kariéra neúspešného umelca priviedla ku kariére úspešného kritika. Rešeršovanie množstva dostupných informácií o tejto celebritate amerického kultúrneho sveta je vec jednoduchá, pretože ho pre vás vybaví hostilita a predrečníci v početných (online dostupných) debatačných reláciách a prednáškach, ktorí považujú nielen za svoju povinnosť, ale aj za česť vytychnúť pri predstavovaní svojho hosta tie najväčšie tromfy. „Kritik s veľkým K“. „Ludový kritik“. „User Friendly“ kritik. „Verejná postava“, známa pre „vytváranie kontroverzií“. Programový exhibicionista. Svojím spôsobom úkaz aj pre Američanov. Spôsobuje pozdvihnutie kamkoľvek príde, pretože rád robí veci, ktoré pútajú pozornosť, a snaží sa byť všade, kde je v New Yorku potrebné byť. Je sympatický, priateľský a drzý. Zbožňovaný aj žiadaný. Saltz vyvoláva uvoľnenosť a súhlas, stotožnenie a premýšľanie. Je „energetizujúcim hlasom súčasného umenia“. Nebojí sa výziev ani konfrontácií, naopak rád debatuje a dráždi dôležitých galeristov, obchodníkov aj kurátorov. Verejne známa je jeho záľuba v sebaaprezentácii a komentovaní najaktuálnejšieho diania prostredníctvom sociálnych sietí. Vďaka 5 000 priateľom na Facebooku (čo je maximálny limit) je „konektorom“ aj influencerom. Jeho instagramový profil aktuálne ukazuje 375-tisíc sledovateľov, ktorých kľmi takmer denne: „Keď mám nejaký nápad alebo pocit, nájdem obrázok, ktorý ho vystihuje, a postnem ho na internet.“⁶ Jerry je prorokom súčasného umenia v „blogosfére“.⁷

Prečo ho nie je možné obísť, aj keď v našich končinách meno Jerry Saltz výraznejšie nerezonuje? Saltz zaujme, pretože nie je len zabávač, neúspešný umelec a bývalý dialkový kaminista (za túto „spoveď“ dostal Pulitzeru⁸). Podľa dostupných informácií je to self made man, ktorý si svoj postup trpezlivo oddrel v štýle povestného amerického sna – z nuly na výslnie. Rád divákovi pripomenie, že nemá žiadnu školu a nezískal nijaký akademický titul. Je autotodidaktom s hlbokou erudíciou, ktorý svoju one man /stand up/ comedy show v okamihu premení z rozprávania o domácich zvieratkách (čím dokáže zaujať aj v rámci akademického publika!) na závažnú analýzu aktuálnej socio-kultúrnej situácie alebo na profesorskú exkurziu so suverénnym záberom od stvorenia sveta cez pravek a renesanciu, význam gesta Marcela Duchampa až po novinky od Matthewa Barneyho. Pred tým, ako sa stal vedúcim umeleckým kritikom pre New York Magazine, bol kritikom umenia pre newyorský kultúrny magazín The Village Voice.⁹ V roku 1995 bol poradcom pre Whitney Biennial.¹⁰ Je publikovaným autorom, ktorý prednášal na elitných amerických univerzitách Yale, Columbia a tiež v Art Institute of Chicago. Saltz sa nenechá zaskočiť žiadnou otázkou ani tvrdením. Argumentuje presvedčivo a vyzná sa zdánlivo vo všetkom. Svoje šťavnaté výklady zrozumiteľné aj pre masu prekladá postrehmi a pozoruhodnými definíciami, ktoré zachytia i pozornosť školeného poslucháča. „Veľké umelecké dielo nemožno redukovat' len na jednu myšlienku. Keď vidíš Hamleta, je vždy niečím iný. Toto je to, čo robí skvelé umenie, zakaždým je iné.“ „Umenie potrebujeme tak, ako

6 Citáty J. Saltza z online debaty s Jimom Zirinom – *Do Art Critics Matter*, dostupné na <https://www.youtube.com/watch?v=qRcWVoz8DIM> [6.12.2019] a z prednášky v Contemporary Art Museum, St. Louis z roku 2018, dostupné na <https://www.youtube.com/watch?v=oOffNs4B6EE> [6.12.2019] (Preklad z angličtiny SČ). [6.12.2019].

7 Dostupné na <https://news.artnet.com/art-world/jerry-saltz-pulitzer-prize-1267016> [6.12.2019].

8 Dostupné na <https://www.vulture.com/2017/04/jerry-saltz-my-life-as-a-failed-artist.html> [6.12.2019].

9 Dostupné na <https://www.villagevoice.com> [6.12.2019].

10 Dostupné na <https://whitney.org/exhibitions/biennial-1995> [6.12.2019]; <https://www.vulture.com/2019/05/whitnev-biennial-review-jerry-saltz.html> [6.12.2019].

potrebujeme čokoľvek iné. Bolo tu od počiatku, možno nevieme, čo pre nás konkrétne robí, ale utvára našu kultúru, ovplyvňuje nás. Ako vyzerá Ježiš bolo vymyslené určitými renesančnými umelcami, a to je to, čo je v nás, to je to, čo robí umenie. Už praľudia videli v umení hodnotu, ktorú do neho sami vložili. Keď príde reč na umenie, sme bohovia, vkladáme do neho jeho životnú silu.“¹¹ Tvrdí, že hovorí len veci, ktoré si už ľudia tak či tak myslia. Ak náhodou stratí nič a vypadne z textu, bez okolov sa spýta publika, o čom práve hovoril. Je sympatické, že sa neštylizuje do žiadneho superhrdinu. Svojou zbierkou fóbií a vzťahom k prírode dokonale reprezentuje krehkosť a zraniteľnosť človeka súčasnej precivilizovanej mestskej doby.

Byť kritikom

Jerry Saltz je zaujímavý nielen ako unikátny reprezentant svojej doby a krajiny, ale tiež pre reflexívnu stránku svojej práce. Mnohé z jeho výrokov si nárokuje na univerzálnejšiu platnosť a sú adresované určite ďalej než len do vesmíru facebookových statusov. Tvrdí, že až 85 % umeleckej produkcie je nanič a takto to je už od čias renesancie, ibaže s veľkým časovým odstupom sa zlé umenie odfiltrovalo a dnes zostalo už len tých 15 % dobrého umenia. Rovnaký pomer podľa neho platí aj pre súčasné umenie, ale bez kvalitatívneho filtra dostatočného časového odstupu. Otvorene hovorí aj o kritike. O tom, aké je to byť kritikom z tej menej trblietavej stránky. Pripomína, že v kritike umenia nie je prítomný žiaden finančný kapitál, čo jej však dáva určitú slobodu, „a kritici umenia môžu písať, čo chcú, kde chcú, ako chcú, kedy chcú“. Odkryl aj to, že hoci už má v New York Magazine svoje miesto ako pravidelný prispievateľ, v každom prípade si musí doslova „zaslúžiť svojich čitateľov“. So svojou manželkou Robertou Smith, ďalšou mienkotvornou kritičkou umenia píšucou pre The New York Times, vraj absolvujú cca 20 – 30 výstav týždenne. Sú nevyhnutnými návštevníkmi „takmer všetkých vernisáží a akcií spojených s umením v New Yorku“, pretože Saltz verí, „že aj zlé umenie ho naučí toľko, koľko dobré umenie“.¹² So šarmantnou naliehavosťou zverejňuje aj náročné stránky tohto povolania. Napríklad fakt, že profesia kritika umenia so sebou prináša nutnosť pracovať takmer neustále. Saltz a jeho manželka si ako dvojica prestížnych kritikov samozrejme užívajú svoju popularitu a prestíž účasti na rôznych vernisážach a kokteil party. V skutočnosti však podľa jeho slov nemajú takmer „žiadny život“, okrem obzerania umenia, zdravenia sa s množstvom rôznych ľudí a neúnavného debatovania, argumentovania a prehodnocovania toho, čo videli. (Cestou domov si dajú kúsok pizze, pretože na časovo náročnejšie jedlo už roky nebol čas.) Doma sa následne každý z nich zatvorí do svojej pracovne, kde trávi 16 hodín denne písaním. Obaja prispievajú do svojich periodík týždenne, takže je to neustály kolobeh a daň za to byť „kvintesenciou newyorského sveta umenia“.¹³

V našom stredo európskom postsocialistickom kultúrnom priestore je prestíž, možnosti a dosah populárneho kritika umenia z prostredia USA pravdepodobne nepredstaviteľná. Táto disproporcija však umožňuje zreteľnejšie vidieť rozdiely v nastavení jednotlivých prostredí, a tým aj lepšie analyzovať domácu situáciu. Pulitzerova cena za kritiku umenia je určite dobrá príležitosť položiť si niektoré otázky. Prečo u nás takmer nie je kde publikovať? Prečo sa píše len témy na objednávku? Prečo recenzie o umení pre verejnosť píše novinári? Prečo si súkromné galérie vystačia bez teoretikov? Kde je vlastne miesto teoretika umenia? Prečo naše galérie ešte stále preferujú „alternatívu“, to znamená neposkytovanie žiadneho galerijného servisu? Aká je u nás kurátorská a kritická tradícia a prečo?

11 Citáty J. Saltza z online debaty s Jimom Zirinom – *Do Art Critics Matter*, dostupné na <https://www.youtube.com/watch?v=qRcWVoz8DIM> [6.12.2019] a z prednášky v Contemporary Art Museum, St. Louis z roku 2018, dostupné na <https://www.youtube.com/watch?v=oOffNs4B6EE> [6.12.2019] (Preklad z angličtiny SČ). [6.12.2019].

12 Ibidem.

13 Ibidem.

Z výstavy Michala Škodu: Čas v černé. Artikle Gallery, Brno, 2019. Foto: S. L. Čúzyová

Z výstavy Michala Škodu: Čas v černé. Artikle Gallery, Brno, 2019. Foto: S. L. Čúzyová

V Českej republike sa už šesť rokov udeľuje cena pre kritikov výtvarného umenia Cena Věry Jirousové, a to v kategórii etablovaných kritikov za prínos do odboru a v kategórii mladých a začínajúcich kritikov umenia.¹⁴ Koncom roka 2017 bola prvý a zatiaľ aj posledný raz udelená cena pre mladých kritikov umenia aj u nás. „Dlhodobo pociťujeme nedocenenie práce kritikov na Slovensku a nezáujem o kritické písanie u mladých ľudí. Naším cieľom je motivovať a podporiť mladých teoretikov umenia a žurnalistov v písaní o súčasnej umeleckej tvorbe na Slovensku, a tým pádom slovenské umenie zviditeľniť.“¹⁵ Cenu Akadémie súčasného umenia (iniciátorom bola Nadácia – Centrum súčasného umenia ako súčasť balíčka Ceny Oskára Čepana) získal Omar Mirza, kurátor a popularizátor umenia, aktuálne a dlhodobo pôsobiaci v Nitrianskej galérii, za krátky text o kultúrnej platforme Nástupište 1 – 12 v Topolčanoch („Vyrovnávanie sa s pamäťou“). Je to znakom toho, že aj u nás kritika umenia konečne zaujíma dôležitejšie spoločenské postavenie? Argumentom za kladné prijatie tejto hypotézy je pre mňa aj zisk spoločensky prestížneho domáceho ocenenia Cena Nadácie Tatra banky za umenie 2017, spojeného s celonárodnou pozornosťou verejnosti a médií, pre trojicu kurátoriek Katarína Bajcurová, Petra Hanáková a Bohunka Koklesová. Kurátorky a historičky umenia, filmu a fotografie síce nezískali ocenenie za kritický, ale za umenovedný výkon (konceptcia a kurátorstvo výstavy *Sen x skutočnosť – umenie a propaganda 1939 – 1945*¹⁶), ale v každom prípade ide o príjemný precedens a prísľub do budúcnosti.¹⁷

¹⁴ Dostupné na <http://www.cenavj.cz/> [6.12.2019].

¹⁵ Dostupné na <http://artalk.cz/2017/11/03/cena-pre-mladych-kritikov/> [6.12.2019].

¹⁶ Slovenská národná galéria, 20. 10. 2016 – 26. 2. 2017, Bratislava. Záznam na <https://www.youtube.com/watch?v=f0a5T-GTTRYk>; <http://www.nadaciatatrabanky.sk/index.php/fotografie-cena-nadacie-tatra-banky-za-umenie-2017/cntbu021> [6.12.2019].

¹⁷ Tento trend potvrdili aj výsledky tohtoročnej Ceny Nadácie Tatra banky, kde jednu z hlavných cien získala kurátorka Mira Keratová za dvojjvýstavu Michala Moravčíka UNITED WE STAND v Stredoslovenskej galérii a DIVIDED WE FALL v Novej synagóge v Žiline.

Umenie nie je dobrovoľná voľba

Americký kritik Jerry Saltz je výborným reprezentantom „tekutosti identity“ v zmysle sledovanej priechodnosti hraníc umelec/kritik – navzájom neoddeliteľnej príslušnosti k obom stranám tejto rovnice. Tekutá identita poskytuje v ideálnej kombinácii inšpirácie aj hlboké porozumenie pre mechanizmy umeleckej tvorby a zároveň sa nimi unikátne obohacuje analyticko-interpretatívny aparát kritika umenia. Jerry Saltz patrí do oboch táborov a prechádza medzi nimi suverénne a dnes aj bezproblémovo. Hoci je, ako tvrdí, už len latentným umelcom, zostáva bytostným insiderom a živo si pamätá, čo umelecká tvorba obsahuje. Spomína na ťaživú osamelosť umelca pri jeho každodennej ateliérovej tvorbe, ako aj na to, že „umelci chcú byť milovaní všetkými, všade a navždy“. Aj keď často vtipkuje na adresu umenia, nikdy umelcov nezhadzuje, naopak, ak má na to dôvod, vyzdvihuje ich. Umenie je podľa neho „kozmičká sila, ktorá replikuje a produkuje sama seba a bola tu s nami od úplného začiatku“.¹⁸ Tvrdí tiež, že byť umelcom nie je dobrovoľná voľba. Na druhej strane Saltzova príslušnosť k elitnému tímu kritikov umenia ho zaväzuje zostať v hodnotení umenia pokiaľ možno nestranným a „nevyberať si stranu ešte pred hrou“¹⁹. Deklaruje veľmi jasne, že nemá záujem spájať sa vopred s nijakou skupinou (kritikov ani umelcov) a zaujíma ho situácia taká, aká existuje na poli umenia. Nevyberá si ani neodmieta žiadne médiá, pretože verí, že umenie je to, čo funguje „pre teba“ a každý z nás definuje inak to, čo to je. Zdá sa, že Jerry Saltz dokáže cez umenie vysvetliť svet, v ktorom žijeme, a tento typ odborníka budeme určite potrebovať dovtedy, kým bude aktuálne klásť otázku „načo je umenie?“

¹⁸ Citáty J. Saltza z online debaty s Jimom Zirinom – *Do Art Critics Matter*, dostupné na <https://www.youtube.com/watch?v=qRcWVoz8DIM> [6.12.2019] a z prednášky v Contemporary Art Museum, St. Louis z roku 2018, dostupné na <https://www.youtube.com/watch?v=oOFFNs4B6EE> [6.12.2019] (Preklad z angličtiny SČ).

¹⁹ Ibidem.

Kontemplatívny demiurg (kurátor Michal Škoda)

Prípad kritika Jerryho Saltza je v rámci nášho prostredia možné vnímať viac ako zaujímavosť než ako prínosný príklad, i keď jeho nápaditá sebareprezentácia by za transformatívnu úvahu pravdepodobne stála. Osobnosť a situácia v druhej prípadovej štúdii sú odlišné. Michal Škoda je český vizuálny umelec, ktorý sa dlhoročne venuje soche, objektu, inštalácii, malbe, fotografii, kresbe a autorskej knihe. Nie je excentrickou celebritou, práve naopak. Napriek tomu je vystavovaným autorom, medzinárodne uznávaným kurátorom a mienkotvorným odborníkom. Okrem intenzívnej tvorivej činnosti je kurátorom Galérie súčasného umenia a architektúry v Českých Budějoviciach, kde už viac ako dvadsať rokov predstavuje náročný výstavný program v súčasnom umení aj architektúre. Je pomerne ťažké ho v rámci tejto práce správne označiť, nechce byť riaditeľom ani manažérom a už vôbec nie kunsthistorikom. Nie je ani architektom, ani fotografom, hoci sa bežne a suverénne pohybuje na všetkých týchto profesijných platformách. O svojej práci príliš nehovorí (mimo oficiálnych vyhlásení) a uprednostňuje, keď si divák hľadá posolstvo jeho tvorby sám.

Umelecká a kurátorská práca Michala Škodu tvorí špecifický celok, ktorý so záujmom sledujem. Na počiatku tejto spolupráce bola moja snaha kurátorsky pracovať priamo s konkrétnou umeleckou tvorbou. Vysoko abstrahovaná, ale významovo nasýtená tvorba Michala Škodu, ktorá je súčasne reflexívna i kontemplatívna, však nie je svojím charakterom blízka môjmu naturelu a kladie mi intenzívny odpor. Dará sa mi prenikať k nej zatiaľ len po jednotlivých fragmentoch, ale verím, že sa mi podarí prostredníctvom častí postupne poskladať komplexnejší obraz celku. Podobne postupujem pri analýze a interpretácii Škodovej inšpiratívnej a medzinárodne akceptovanej kurátorskej práce, ktorá je neľahko definovateľným spôsobom prepojená s jeho umeleckou tvorbou.

Umelec...

Škoda sústredene tvorí už niekoľko desaťročí. Väčšinu myšlienok a maximum možného času venuje vnútornému a vonkajšiemu, intelektuálnemu a fyzickému transformovaniu prichádzajúcich podnetov do obrazových, priestorových alebo výstavných celkov. Pracuje a tvorí neustále. Premýšľa, hľadá všade okolo seba a v každom dni. Zaujíma sa, nachádza, umelecky interpretuje priestor, v ktorom sa pohybuje. Oslovuje a atakuje ho špecifická atmosféra konkrétneho miesta, miesta s neuchopiteľným duchovným rozmerom – „miesta nevysloviteľnosti“. Architektúra, mesto, priestorové momenty a situácie v urbanizovanej krajine, ktoré sa viažu na existenciu, prítomnosť/ neprítomnosť človeka a ktoré neopísateľne presahujú svoju primárnu funkciu a svoj základný zväľad. Zaujíma ho prechod od priestoru skutočných možností k priestoru možných skutočností. Škoda svoje vzťahy k priestoru – vnútorné duchovné a fyzické prežívanie – neustále zaznamenáva, robí si fotky, poznámky, skice. Iniciačné obrazy potom opakovane pretvaruje a prevrství, alebo zničí... Je to dlhodobý, nekončiaci proces, systematická, ľahko obsesívna, ale mimoriadne silná archivácia bytia a každodennosti. Vznikajúce kresby, denníky, autorské knihy a záznamy vytyčujú vysoko individuálne videnie a prežívanie sveta, predkladajú jedinečnú mentálnu mapu.

Napriek množstvu podnetov a nevyhnutnému objemu vznikajúcich artefaktov Škoda na svojej ceste cieľavedome smeruje k „pozitívnemu prázdnu“ – stavu, ktorý je bez zahltenia, oslobodený zo „zajatia v množstve“. Formálne sú Škodove vizuálne skladby také jednoduché a prosté, ako to len ide – robustné aj subtilné kresby čiernou ceruzou na papieri, fotografie „bez ambície fotografa“, šmuhy, odtlačky, koláže, alebo frotáže vybranej reality – všetko zjednocuje redukcia formy, precízna kompozícia a vnútorný poriadok. Ústredným a dominantným motívom tejto umeleckej

Herman de Vries: Kamene, 2009, inštalácia. Z výstavy umelca v Dome umenia České Budějovice, 2019, kurátor Michal Škoda. Foto: S. L. Čúzyová

a intelektuálnej reflexie je však pokojná, dôstojná, akosi samozrejma a esenciálna monumentálnosť obyčajnosti pevne zakotvená v prostej každodennosti.

Jedna z mojich pokusných interpretácií umeleckej tvorby Michala Škodu smeruje k tvrdeniu, že umelec svojou tvorbou prevádza identifikáciu seba vo svete naokolo a skladá svoj vlastný obraz z nespočetných fragmentov každodennosti. Škoda buduje špecifické seba-spodobnenie, v ktorom zámerne absentuje portrétnosť. Nevtipkuje, neprikrášľuje, nedeformuje, nepoužíva gestá, symboly a takmer ani slová. Bez efektov aj bez zjednodušenia, bez farieb, len v základných odtieňoch čiernej/bielej, čo najobyčajnejšie, čo najvernejšie k svojmu Ja. V jednotlivých nespočetných obrazoch ako v mozaike postupne skladá svoju komplexnosť. Prostredníctvom hlbokjej introspekcie hľadá vlastnú podstatu – esenciu.

Cez recenzovanie viacerých výstav a umeleckých programov, ktoré boli v posledných dvoch rokoch predstavené v Škodovom Dome umenia v Českých Budějoviciach a zaujali ma natolko, že som neodolala výzve o nich premýšľať a napísať,²⁰ som si uvedomila, že títo umelci a ich tvorba vždy v niečom korešpondujú s určitými preferenciami kurátora/umelca Michala Škodu. Škoda pôsobivými výstavami a kurátorskými objavmi postupne skladá aj paralelný obraz seba ako sústredeneho a náročného kurátora, ktorý sleduje istú vopred neurčenú, ale v spätnom pohľade signifikantnú koncepčnú líniu. „Podoba“ kurátora je pravdepodobne pendantom k podobe umelca. Škodove kurátorské aktivity samozrejme nekopírujú jeho umelecké záujmy, vzťah týchto dvoch celkov je oveľa zložitejší.²¹

20 Dostupné na flashart.cz/2019/10/10/walter-vopava-empiricka-malba/flashart.cz/2019/04/03/antony-gormley-v-ceskych-budejovicach/ [6.12.2019]; ČÚZYOVÁ, Silvia. The Tevet Experience. In *Profil*, 2018, č. 3, s. 94 – 117. Recenzia na výstavu belgického fotografa Dirka Braeckmana je v tomto čísle časopisu *Profil*. Recenzia na výstavu holandského vizuálneho umelca Hermana de Vries vyjde v decembri 2019 v internetovom magazíne *Ostium* 2019, č. 4.

21 Prvýkrát som sa to pokúsila sumarizovať v recenzii výstavy izraelského sochára Nahuma Teveta. Pozri ČÚZYOVÁ, Silvia. The Tevet Experience. In *Profil*, 2018, č. 3, s. 94 – 117. Dostupné na http://www.profilart.sk/wp-content/uploads/2018/12/5_NEW_NEW_Cuzyova.pdf [6.12.2019].

Z výstavy Antony Gormley: Prítomnosť. Dom umenia České Budějovice, 2019, kurátor Michal Škoda. Foto: S. L. Čúzyová

Antony Gormley: Hrana III, 2012, skulptúra, liatina, 630 kg. Z výstavy Prítomnosť. Dom umenia České Budějovice, 2019, kurátor Michal Škoda. Foto: S. L. Čúzyová

... Kurátor

Působenie vizuálneho umelca Michala Škodu ako kurátora v českobudějovickom Dome umenia je zaujímavá kapitola k situácii/dejinám inštitucionálneho rámca súčasného umenia, ojedinelá nielen u nás, ale aj v susednom Česku. Pri reflektovaní jeho práce vždy padne otázka týkajúca sa „duality“ umelec a kurátor v jednej osobe. Ako je možné tieto dve polohy oddeľovať, alebo naopak úspešne prepájať? Pohľad na zdanlivo rozporuplnú dualitu úloh, ktorá v tomto prípade funguje v harmonickej, neprenosnej jednote. Michal Škoda je maximálne sústredený tvorca a rovnako sústredený a nekompromisný kurátor. Je schopný organizátor s „nosom“ na umelecký talent a potenciál. V Českobudějovicku je doma a zostáva tu. Mimoriadne úsilie tak vynakladá na rozvoj svojho regiónu. Domáce prostredie mu poskytuje väčší „komfort“, v rámci ktorého sa mu darí v uspokojivej miere deliť čas a energiu medzi galériu a vlastnú umeleckú tvorbu. Podáva stabilizovaný, prirodzene graduujúci výkon. Svoju tvorbu prísne oddeľuje od vedenia galérie. Na osobných umeleckých preferenciách však úspešne stavia zacielenú a koncentrovanú výstavnú dramaturgiu. V témach a zameraní sa odtláča kurátorský subjekt – paralelne s vývojom a záujmami Škodovej vlastnej umeleckej tvorby. Ide tu o víziu, tvorivý úbežník kurátorskej a umeleckej činnosti, vďaka ktorému vzniká silný a súdržný programový celok. Možno hovoriť „o forme metakurátorstva“.²² Že ide o fungujúcu a úspešnú stratégiu, ako zmysluplne viesť galériu, nevyčerpať možnosti a predčasne nevyhorieť (samozrejme, s ohľadom na vývoj, premeny, zrenie a naberanie skúseností), o tom svedčí vysoký kredit a medzinárodné renomé budějovického Domu umenia.

Škoda mimovoľne rozvíja autentický kurátorský program, v rámci ktorého rezonujú konkrétne línie a obsahy vybranej tvorby. Čo to bude, nie je vopred určené. Vykročenie do spomenutej metaroviny sledovanej kurátorskej stratégie vymedzením niektorých jej uzlových bodov by mohlo vyzerať nasledujúco:²³

Priestor/Priestor pre človeka: Záujem o priestor, experimenty s myšlienkami priestoru. Vzťahy medzi ľudským telom a priestorom. Umelecký priestor ako aktivované miesto, ktoré ponúka možnosť fyzických a metafyzických stretnutí, možnosť vzniku nových myšlienok, pocitov a situácií. Hlavným zdrojom je žité okolie. (Jeden príklad z analyzovaného materiálu je výstava osobnosti súčasného britského i svetového sochárstva Antonyho Gormleyho s názvom Present / Prítomnosť, ktorá v Dome umenia v Českých Budějoviciach predstavila site-specific inštaláciu Coordinate / Súradnice, charakteristickú minimalizovaným zásahom s maximálnym až symbiotickým zapojením potenciálu a atmosféry „whitecube“ priestoru. Tiež skulptúru Edge / Hrana, telo z masívnej liatiny s hmotnosťou 630 kilogramov, ktoré bolo horizontálne pripevnené na stene vo výške spiacieho človeka a svojim netypickým umiestnením naznačilo, „ako stabilita sveta, a tým aj naša orientácia, sú relatívnymi pojmami“.²⁴)

Atmosféra/Ticho/Poetickosť: Silná atmosféra, miesta nasýtené osobitou poetikou. Ticho a spomalenie, ktoré je charakteristické pre diela aj pre prítomné tvorivé postupy, svet pokoja, prostredie, v ktorom akoby sa zastavil čas (čas tu funguje inak). Tichá sila, meditatívne priestory. Tajomné a nepokojné miesta. (Pre ilustráciu možno použiť zlomok interpretácie maliarskej tvorby predstaveného rakúskeho umelca Waltera Vopavu: „Plátna nenesú žiadne pnutie, žiadnu nervozitu hľadania alebo naliehavosť výpovede. [...] Prvým dojmom z obrazov je najmä Hmota. Tichá a monumentálna maliarska

22 NEKVINDOVÁ, Terezie. 1, 2, 3, 4, 5. Dům umění v Českých Budějovicích. In *Dům umění České Budějovice 2013 – 1998*. Praha: Akademie výtvarných umění, 2015, s. 13.

23 Preskúmaný materiál aktuálne umožňuje uvažovať len o fragmente kurátorskej koncepcie, ktorý je príslušný k súčasnosti. Nakoľko výstavy v Dome umenia České Budějovice sú manažované dva až tri roky dopredu, je pravdepodobné, že najaktuálnejšie preferencie kurátora sú dnes už zasa trochu iné, keďže ich vieme sledovať len spätne na zrealizovaných výstavách. Dôležitý je aj fakt, že sa tu venujem len výstavám „voľného umenia“ a nie je v mojej kompetencii zhodnotiť kvalitu a dosah výstav svetovej a českej architektúry, ktoré tvoria polovicu výstavných podujatí v Dome umenia a architektúry v Českých Budějoviciach.

24 Z tlačovej správy k výstave A. Gormleyho (Preklad z češtiny SČ).

hmota, ktorá existuje, a to bez ohľadu/bez spojenia na diváka. Biele a čierne hmoty spolu s jemnými, farebnými, presvietenými tónmi anticipujú priestory a miesta, ktoré jestvujú mimovoľne, pre seba, bez väzby na človeka a jeho čas.“²⁵)

Absencia literárnosti/Autonómia: Absencia literárnosti, diela nerozprávajú príbeh. Abstrakcia ako cesta sústredenia sa na to, čo je zásadné. Zásadná je autonómia diel. Neurčitost', otvorená interpretácia. Divák je vyzvaný k účasti na tvorbe, k vytvoreniu vlastného príbehu. Nevyhnutná je osobná konfrontácia s dielom. (Z textu k výstave izraelského sochára Nahuma Teveta: „Chcem vytvoriť situáciu, v rámci ktorej divák príde k soche/inštalácii a tá ho udiví a zasiahne. Kráča, pohybuje sa okolo nej a odchádza so špecifickým zážitkom. Keď však od diela odíde, nebude schopný referovať ostatným, čo to bolo, čo videl a zažil. Je to situácia, ktorú nemožno opísať slovami.“²⁶)

Jednoduchosť materiálu: Používanie obyčajného, jednoduchého materiálu. Experimentovanie s materiálom. Fyzický prístup k tvorbe. (Tu možno uviesť ako príklad zlomok k tvorbe belgického fotografa Dirka Braeckmana: „Pokušam sa manipulovať médium, prinútiť ho správať sa tak, ako chcem, a urobiť to, čo chcem, aby som ním mohol vizuálne preložiť a sprostredkovať svoje myšlienky. Som rád vo fyzickom kontakte s obrazom.“²⁷)

Existencia a s ňou spojené otázky: Špecifický jazyk, ktorý je nositeľom množstva významov, autor ním otvára a predkladá radu otázok. Konfrontácie a významy dotýkajúce sa existenciálnych otázok a ľudskej situovanosti vo svete, vzťah človeka k prírode a kozmu. (Z uvažovania Michala Škodu o vlastnej tvorbe: „Pokiaľ má byť moja práca pravdivá, o čo sa snažím, musí byť postavená na vlastnej skúsenosti. Môžem teda meniť seba, môžem klásť alebo otvárať otázky, ale nie dávať odpovede. Skúsenosť nemôžem preberať, tú musím prežiť. Na vlastnej skúsenosti stojí moja téma, moje neustála hľadanie.“²⁸)

Sledovať aktivity umelca a kurátora Michala Škodu ma fascinuje hneď trojnásobne: ako kunsthistorika a kurátora ma zaujíma jeho špecifická umelecká tvorba. Je skutočným dobrodružstvom myslenia recenzovať výstavy špičkovej svetovej tvorby, ktoré organizuje v Dome umenia České Budějovice. V neposlednom rade je pre mňa výzvou do budúcnosti uvažovať o podobách a definíciách jeho kurátorskej koncepcie.

Tento text nesmerujem k žiadnemu záveru, jednoducho ho opustíme v jeho aktuálnej podobe, čo zatiaľ nepredstavuje záver môjho uvažovania o autentických hybridných podobách kurátorskej a kritickej práce v oblasti výtvarného umenia. Ako bodka sa hodí optimistický realizmus (alebo realistický optimizmus) v slovách mojej obľúbenej kunsthistoričky Ivy Mojžišovej: „Snaha bola poctivá, lepšie to nešlo.“²⁹

Mgr. Silvia L. Čúzyová, PhD. Magisterské štúdium v odbore dejiny umenia a kultúry absolvovala na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave (2001 – 2006). Titul PhD. získala na Katedre teórie a dejín umenia Vysoké školy výtvarných umení v Bratislave (2013). V rokoch 2009 – 2017 bola riaditeľkou Galérie Medium v Bratislave a v rokoch 2016 – 2019 vedeckou pracovníčkou Centra výskumu VŠVU. Od roku 2018 pôsobí na Katedre výtvarnej pedagogiky Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, kde prednáša dejiny umenia so zameraním na analýzu výtvarných diel a kritické písanie. Špecializuje sa na dejiny a teóriu moderného a súčasného vizuálneho umenia a na kritiku umenia. silvia.cuzyova@gmail.com

25 Dostupné na flashart.cz/2019/10/10/walter-vopava-empiricka-malba [6.12.2019].

26 Citát izraelského sochára Nahuma Teveta. Pozri ČÚZYOVÁ, Silvia. The Tevet Experience. In *Profil*, 2018, č. 3, s. 94 – 117.

27 Z recenzie výstavy D. Braeckmana, ktorá je publikovaná v tomto čísle *Profilu*.

28 Michal Škoda, z nepublikovaného textu *Slova 2014*. (Preklad z češtiny SČ).

29 Citát z anketv Javzk a písanie. In *Profil*. 2001. č. 4. s. 32.